

קוזניץ KOZIENICE

הכפר הנזכר כבר במאה הי"ג, המוקף יערות, עבר לידי המלך כרכושו 200 שנה מאוחר יותר, וזכויות עירוניות התקבלו על יד המקום בשנת 1549 מידי זיגמונט II אוגוסט המלך. האזכורים הראשונים אודות היהודים שהתיישבו במקום מגיעים משנת 1596 – בראשית המאה הי"ז חמש משפחות יהודיות התגוררו בקוזניץ. בשנת 1616 בעיר המלכות קוזניץ, קמה הקהילה היהודית על יסוד הצו שניתן בידי המלך זיגמונט III ואזה. ליהודים אושר להחזיק בשנים עשר בתים, לזקק משקאות חריפים ולהתפרנס מעיסוק בשחיטה. המלך וולאדיסלב IV ואזה אישר צו זה עם עלייתו לכס המלכות (1633), ובזאת אישר גם את בניית בית הכנסת והקמת בית עלמין, אותו מיקמו על תל, מעבר לבנייה עירונית צפופה.

את התפתחותה של הקהילה עודדה בין השאר העובדה כי בעיר לא נתקיימו הגבלות הצו *de non tolerandis Judaeis*. במחצית השנייה של המאה הי"ח קוזניץ, שבה נכון לשנת 1786 התגוררו 1240 יהודים (55 אחוזים מכלל התושבים), הפכה למרכז חסידי חשוב. קיומו של מרכז זה אנו מונים מפעילותו של ישראל יצחק הופשטיין, המגיד מקוזניץ, חכם בתלמוד וגם בתורת הקבלה. ממשיכיו בשושלת החסידית שהקים, חסידות קוז'ניץ – על שמה של העיר – היו: משה אליקים, חיים מאיר יחיאל שפירא, אליעזר, יחיאל יעקב, ירחמיאל משה וכן אהרן יחיאל. זה האחרון התגורר בלודז', אוטווצק ווארשה (שם נספה בגטו בשנת 1942).

בתקופת ממלכת פולין (הממלכה הקונגסאית) היהודים, המהווים רוב (בשנת 1827 1185 יהודים היוו 59 אחוזים מכלל התושבים) תפסו עמדה מובילה בחיי הכלכלה של העיר, ובייחוד בתחומי המלאכה, המסחר וניהול בתי המרזח. הקמת פלך קוזניץ בשנת 1867 וכן בניית כביש לראדום השפיעו על החיאת חיי הכלכלה. מפעל לייצור פח, מפעל עורות, מבשלת בירה וטחנות קמח שייכים היו לבעלי העסקים היהודים. בשנת 1897 מספר התושבים הגיע ל-6400, וביניהם היו 59 אחוז יהודים.

מיד לאחר חידוש עצמאותה של פולין, אוכלוסייתה של קוזניץ שניזוקה קשות כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה, מנתה קרוב לתשעת אלפים בני אדם בלבד, בתוכם 45 אחוז בני דת משה. היהודים היוו את רוב תושבי כיכר השוק ורוב התושבים בעשרה מתוך ארבעים הרחובות של העיר, בייחוד ברחוב המגיד, שם עמדו שני בתי כנסת וביתו המפורסם של המגיד. העיר נותרה להיות מרכז חשוב של בעלי מלאכה, ובייחוד של סנדלרות, שבה הובילו היהודים. מצב דומה התקיים בתחום המסחר – מבין 126 הדוכנים 103 היו בידי הסוחרים היהודים – וכן בתחום הנדל"ן – 64 אחוזים ממנו היו בידי בני דת משה. ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה בקוזניץ התגוררו כמעט חמשת אלפים יהודים (יותר מארבעים אחוז מהאוכלוסיה).

האוכלוסיה היהודית נטלה חלק פעיל בניהולה של העיר (נציגה פעל כגזבר עירוני בתקופה שבין מלחמות העולם). שלל נציגיה ישבו במועצת העיר, וייצגו בה מפלגות פוליטיות מגוונות, וביניהן: החרדים, העממיים, הציונים והבונד. בשנת 1924 בקהילה היהודית פעלו חמישה רבנים וארבעה שוחטי שחיטה כשרה. מספר אגודות היו קשורות לקהילה היהודית, וביניהן הסניף המקומי של *Auxilium Academicum Judaicum*, האגודה לשמירה על החינוך הדתי של הנוער "תלמוד תורה", אגודת "לינת הצדק" ואגודת גמילות חסד.

מיד עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939 קוזניץ נכבשה על ידי צבא גרמניה. כמה ימים מתחילת הפלישה הגרמנים שרפו את בית הכנסת ואת ביתו של המגיד, וחיללו את אוהל קבורתו בבית העלמין. באוקטובר 1939 הכובשים הקימו את היודנראט. בסתיו 1940 הגרמנים הקימו את גטו קוזניץ (הגטו היה פתוח באופן פורמלי עד ינואר 1942), ובו הם אסרו בהדרגה קרוב לשנים עשר אלף יהודים. בשנת 1942 לארבעת אלפים היהודים המקומיים הצטרפו תושבי מגנושב, טשביין, וייז'ביצה, גלובצ'ב, שיצ'ייכוב ויישובים סמוכים אחרים – שגורשו אל הגטו בקוזניץ. בספטמבר של אותה שנה חוסל הגטו ואסיריו גורשו בידי הגרמנים למחנה ההשמדה טרבלינקה. גטו קוזניץ התמקם בין רחוב רדומסקה ונהר הזגוזד'ו'נקה – בתי הגטו, ובהם הבתים ברחוב המגיד, פורקו כמעט לחלוטין בידי הגרמנים, לאחר רציחת תושביו.

במעמד חגיגי שהתקיים ברחוב גיבורי הגטו בספטמבר 2016 נחנכה אנדרטה לזכר תושביה היהודים של קוזניץ שנרצחו בשואה על ידי הגרמנים. האנדרטה הוקמה ביוזמת אגודת יידי חבל קוזניץ.

בית העלמין היהודי בקוזניץ, הממוקם בעלייה דרומית למרכז העיר, באיזור הרחובות וויצ'קוב ורדומסקה דהיום, הוקם ככל הנראה בשנות העשרים של המאה הי"ז. הקבורה הידועה האחרונה נתקיימה כאן בשנת 1949. בעת השואה

הגרמנים החריבו את בית העלמין, כפי שכבר הזכרנו – על ידי גדיעת המצבות והריסת אוהלו של הצדיק ישראל הופשטיין. במהלך העשורים הראשונים מתום מלחמת העולם השנייה בית העלמין הנטוש שימש לאוכלוסיה המקומית כמקור של חומרי בנין (מצבות אבן וחול). בשנת 1957 בית העלמין נסגר בהחלטה מינהלית של השלטונות.

בית העלמין ששטחו הואחב לא פעם במהלך תולדותיו תופס היום חלקה של 3,6 הקטר, שבה נשתמרו אך ורק שברים וקטעים מבערך 90-100 מצבות. העתיק מתוארך ב-1821. המצבות עשויות אבן חול וגרניט. בשטח בית העלמין נמצאת גם אנדרטה במקום בו נמצא קבר אחים של יהודים שנרצחו ב-1942 במהלך גירוש תושבי קוזניצה למחנה השמדה טרבלינקה. בבית העלמין נמצאים גם שני קברים מ-1949, של חיילים יהודיים מיחידת חיל הנדסה. גופותיהם הוצאו מקבר שדה ארעי.

בשנת 1984 שטח בית העלמין עבר ניקוי והסדרה, וכן גודר ברשת. אז שוקם גם האוהל מעל קברו של הצדיק; חמש שנים מאוחר יותר בית העלמין נרשם ברשימת האתרים לשימור. בשנת 2004 הודות לתמיכתם הפיננסית של הרב מנדל רייכברג והקרן לשימור המורשת היהודית גדר לבנים ושער, אשר נחרבו בשואה שוקמו והושבו למקומם וכן נעשה אוהל חדש של מגיד מקוזניץ (ובתוכו מצבות חדשות ולוחות זכרון לזכר בני שושלת הצדיקים).